

COLEGIUL NOUA EUROPĂ

ISTORIA RECENTĂ ÎN EUROPA

*OBIECTE DE STUDIU, SURSE,
METODE*

Lucrările simpozionului internațional
organizat de Colegiul Noua Europă

București, 7 - 8 aprilie, 2000

Seria de publicații RELINK

Copyright © 2002 – New Europe College

ISBN 973-85697-0-2

Importanța edițiilor critice de documente pentru studiul istoriei recente în Germania

UDO WENGST

Aș dori să prefățez expunerea mea referitoare la importanța edițiilor critice pentru cercetarea istoriei recente în Germania prin câteva considerații privind periodizarea și obiectul istoriei recente, așa cum au fost acestea înțelese în Republica Federală Germania.

Istoria recentă a apărut ca disciplină de cercetare în urma colapsului din 1945, decurgând din necesitatea confruntării cu ceea ce a însemnat național-socialismul. În 1953 Hans Rothfels, pe atunci profesor de istorie modernă la Universitatea din Tübingen și editor al revistei *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, a propus o periodizare care este în continuare considerată valabilă pentru istoria recentă germană. Rothfels definea istoria recentă ca fiind pe de o parte „epoca celor aflați în viață și cercetarea științifică a acestei perioade”, iar pe de altă parte acea perioadă a cărei context istoric global determină prezentul. Plecând de la aceste două puncte de vedere, Rothfels stabilea anii 1917-1918 drept începutul istoriei recente germane, văzută în perspectiva implicațiilor sale internaționale.

Dacă ne oprim asupra primului aspect al definiției de mai sus, cronologia istoriei recente ar fi trebuit să gliseze, căci o dată cu creșterea distanței în timp față de anii 1917-1918 și apoi față de perioada național-socialismului, ar fi fost de așteptat ca atât Republica de la Weimar, cât și cel de al Treilea Reich să devină tratat subiecte ale istoriei moderne, istoria recentă

urmând să se dedice perioadei postbelice. Acest lucru nu s-a întâmplat însă, perioada național-socialismului fiind în continuare socotită un element central al istoriei recente germane. Explicația pentru această stare de fapt se bazează pe considerentele ce urmează.

Perioada național-socialismului continuă să-și arunce umbra până în zilele noastre. Este un trecut care nu vrea în nici un chip să dispară. Cu alte cuvinte, național-socialismul își pune amprenta până în ziua de azi asupra conștiinței istorice a societății germane, chiar dacă există din acest punct de vedere diferențe notabile între landurile din fosta Republica Federală Germania și cele din fosta Republica Democrată Germană. Gradul de pregnantă al acelei perioade în prezent a putut fi constatat, de exemplu, în cazul disputelor legate de cartea lui Daniel Goldhagen *Hitler's Willing Executioners* sau celor prilejuite de expoziția despre Wehrmacht¹.

La sfârșitul anilor '70 tematica perioadei postbelice a fost inclusă în sfera de interes a cercetărilor legate de istoria recentă germană. Cercetările au început prin a se axa pe zona de vest a Germaniei și pe istoria timpurie a Republicii Federale. Cercetarea istorică privitoare la Zona de Ocupație Sovietică și la Republica Democrată Germană nu a jucat inițial decât un rol foarte modest, cu excepția lucrărilor lui Hermann Weber și ale colaboratorilor săi de la Universitatea din Mannheim și, începând cu anii '80, a studiilor întreprinse de Institutul pentru Istorie Recentă din München.

După schimbarea survenită în Germania în 1989-1990, interesul istoricilor pentru Republica Democrată Germană a crescut subit: pe de o parte, deoarece Republica Democrată

---

¹ Expoziție itinerantă prezentată între 1995-1999 în 33 de orașe germane (n.t.).

Germană a devenit, ca urmare a reunificării, parte a preistoriei noii Republici Federale Germania; pe de alta, pentru că accesul fără restricții de ordin temporal la documente (excepție făcând Ministerului de Externe) a devenit acum posibil.

Cercetarea național-socialismului a primit și ea noi impulsuri, ca efect cumulat al deschiderii arhivelor din Europa Centrală și de Est și din fosta URSS, ca și al intensificării cercetării privind Republica Democrată Germană, cercetare ce a avut un important impact asupra studierii național-socialismului prin introducerea abordării comparatiste a fenomenului dictaturii.

De la bun început cercetarea germană a istoriei recente nu s-a axat doar pe fenomenul dictaturii, ci a fost, complementar, și o cercetare dedicată democrației. Din această cauză aplecarea asupra Republicii de la Weimar a constituit încă din anii '50 un element central; și tot din această cauză se acordă, de circa 20 de ani, un loc important istoriei Republicii Federale Germania, începând cu perioada fondării și mergându-se până la mijlocul anilor '60. Dacă cercetarea Republicii de la Weimar este dominată de paradigma eșecului, în cazul Republicii Federale Germania paradigma în care se înscriu cercetările este aceea a succesului.

Cercetarea istoriei recente germane se ocupă, deci, de istoria germană din secolul al 20-lea, începând cu anii 1917-1918 și mergând în linii mari până la momentul 1989-90. Din punctul de vedere al conținutului este vorba în primul rând de confruntarea dintre democrație și dictatură. Sub acest aspect anul 1917 nu și-a pierdut importanța. Căci, o dată cu formarea Comisiei Interfracționale din Reichstag, a început

procesul de parlamentarizare a Imperiului German, care s-a impus apoi prin revoluția din 1918-1919. Stabilizarea democrației de la Weimar a eșuat însă, astfel încât în 1933 s-a ajuns la dictatura național-socialistă. După căderea acesteia înnoirea democratică a reușit doar în Vest, pe când în Est a apărut o nouă dictatură, astfel încât confruntarea dintre democrație și dictatură a continuat în Germania timp de 40 de ani, sub forma confruntării între două state. Schimbarea din 1989-1990 aduce cu sine victoria democrației asupra dictaturii. După acest moment, cercetării istoriei recente germane îi revine obligația de a analiza aceste traiectorii – doar rapid schițate aici – și de a-și aduce, prin analizele și rezultatele sale, contribuția la stabilizarea democrației.

Ca orice alt gen de cercetare istorică, cercetarea istoriei recente se bazează pe studierea izvoarelor. Iată de ce istoriografia recentă necesită și ea o anumită distanțare față de obiectul său de studiu. Căci legea arhivelor din Germania Federală stipulează imposibilitatea accesului la acele documente ale instituțiilor federale care sunt mai recente de 30 de ani. Hotărâri similare există și în cazul landurilor germane. Arhivele fundațiilor politice, ca și cele ale altor instituții, își reglementează accesul la documentele pe care le dețin în mod similar. Ar trebui totuși menționat faptul că această reglementare generală nu elimină, în anumite cazuri individuale, posibilitatea accesului la documente înainte de termenul prestabilit.

Dată fiind această stare de fapt, cercetarea istoriei recente a manifestat o vigilență constantă față de posibilitatea descoperirii și utilizării unor surse alternative, mai ales atunci când accesul la documentele de arhivă nu era încă posibil. Recurgând la o analiză critică a unor asemenea surse, se poate

lucra, într-o bună măsură, și pe baza informațiilor care au fost constant puse la dispoziția publicului (declarații de presă, documente emise de autorități către populație, emisiuni de radio și televiziune etc.). Acest lucru este valabil în primul rând în cazul societăților democratice, în care ponderea acțiunilor secrete este redusă. O altă direcție de cercetare constă în interogarea martorilor epocii (*oral history*). Această metodă are însă doar o funcție de coroborare, deoarece recurge la amintiri, or acestea trebuie ulterior supuse unei analize critice riguroase. În aceeași situație se află, de altfel, întreaga literatură memorialistică, care a luat o certă amploare în ultimii ani în Germania.

Cele prezentate până acum fac, sper, evidentă importanța documentelor de arhivă pentru cercetarea istoriei recente. Astfel se explică, de altminteri, rolul special pe care l-au jucat edițiile de izvoare pentru dezvoltarea domeniului nostru de studiu în Republica Federală Germania. A fost și este în continuare vorba despre depistarea de documente aflate în diverse arhive și publicarea unor ediții critice, publicațiile respective contribuind în mod esențial la aprofundarea cercetării și a învățământului în domeniul pe care îl discutăm.

Exemple clasice de ediții de izvoare pentru istoria recentă le constituie diversele colecții de documente privind politica externă, cum ar fi: *Foreign Relations of the United States, Documents on British Foreign Policy* sau *Documents Diplomatiques Français*. Asemenea lucrări există, desigur, și în Germania. Începutul a fost făcut cu *Die große Politik der europäischen Kabinette 1871-1914* [*Politica înaltă a cabinetelor europene 1871-1914*]. Este vorba de o lucrare cu motivație politică, la baza căreia se afla intenția de a contracara acuzația conform căreia izbucnirea Primului Război Mondial i-ar reveni

în exclusivitate Imperiului German. În cazul ediției *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918-1945* [Documente privind politică externă germană 1918-1945] nu mai avem de a face cu o intenție politică asemănătoare celei precedente, această ediție fiind publicată de către Ministerul Afacerilor Externe al Republicii Federale Germania sub supervizare internațională. Din 1994 apar *Akten zur auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland* [Documente privind politica externă a Republicii Federale Germania], lucrare editată de Institutul pentru Istorie Recentă din München sub îngrijirea unui colectiv de cercetători de primă mărime și fără să fie tributară nici unui comandament politic.

Institutul pentru Istorie Recentă din München este o instituție care, alături de Comisia pentru Istoria Parlamentarismului și a Partidelor Politice din Bonn, a avut o contribuție esențială la dezvoltarea cercetării istoriei recente în Republica Federală Germania, dat fiind faptul că istoria recentă nu a fost inclusă, imediat după 1945, printre disciplinele predate la universitățile din RFG. Rolul de a impune domeniul de studiu al istoriei recente a revenit astfel instituțiilor de cercetare extra-universitare – și în special celor două mai sus amintite –, istoria recentă trecând pragul universităților din Republica Federală Germania abia în anii '60.

Renumerele pe care și l-au câștigat cele două instituții în ultimii 50 de ani se datorează, nu în mică măsură, realizărilor de ordin editorial. Primele jaloane ale edițiilor dedicate istoriei recente le-a așezat Comisia pentru Parlamentarism. Ea publică din 1959, în patru serii, *Quellen zur Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien* [Izvoare privind istoria parlamentarismului și a partidelor politice]. Prima serie este intitulată *Von der konstitutionellen Monarchie zur*

parlamentarischen Republik [De la monarhia constituțională la republica parlamentară]. Aici găsim, de exemplu, volumele referitoare la *Interfraktioneller Ausschuß 1917/1918* [Comisia interfracțională 1917-1918] și *Die Regierung der Volksbeauftragten 1918/1919* [Guvernarea însărcinaților poporului 1918-1919]. În aceste volume sunt prezentate începuturile viitoarei Coaliții de la Weimar și, respectiv, problemele Revoluției din Noiembrie. Ambele volume dispun (ca de altfel toate celelalte) de comentarii ample, de un index detaliat și de introduceri monografice. Astfel, introducerea la volumul dedicat guvernării însărcinaților poporului, semnată de Erich Matthias, a fost publicată și ca lucrare de sine stătătoare.

A doua serie a edițiilor publicate de Comisia pentru Parlamentarism, intitulată *Armee und Innenpolitik* [Armata și politica internă] vizează perioada 1914-1923. A treia se ocupă de diverse teme legate de Republica de la Weimar, cum e de pildă cayul cu cele trei volume dedicate guvernului Brüning. Aici sunt publicate documente strânse dintr-o multitudine de arhive, realizându-se astfel o amplă prezentare a perioadei guvernului Brüning în contextul politic și economic general și evidențiindu-se, în același timp, toate elementele care au caracterizat trecerea de la o guvernare de tip parlamentar la una de tip prezidențial. A patra serie se intitulează *Deutschland seit 1945* [Germania după 1945]. Se găsesc aici documente privind inițiative legislative importante, precum așa-numita „Montanmitbestimmung” din 1952² sau adoptarea legii Curții Constituționale Federale din 1951. Au fost de asemenea publicate procesele verbale ale ședințelor structurilor de conducere ale partidelor, și anume: cele ale fracțiunii din Bundestag a Partidului Social-Democrat (SPD), ale fracțiunii

---

² Lege care stipulează dreptul de vot al sindicalștilor cu privire la problemele din firma în care lucrează (n.t.).

din Bundestag a Uniunii Creștin-Democrate/Uniunii Creștin-Sociale (CDU/CSU) și ale conducerii Partidului Liber Democratic (FDP).

Procesele verbale ale ședințelor conducerii partidelor CDU și SPD sunt publicate, pe cheltuială proprie, de fundațiile politice de pe lângă fiecare partid. Editarea documentelor CDU a ajuns la anul 1965; publicarea proceselor verbale ale Comitetului director al SPD a început de curând. Activitatea fundațiilor politice în această direcție dovedește câtă importanță se acordă edițiilor de documente. Acest lucru este evidențiat și de faptul că la sfârșitul anilor '60 Arhiva Federală a hotărât să publice documentele Cancelariei Reich-ului începând cu anul 1919, iar de la sfârșitul anilor '70 tipărește, de asemenea, procesele verbale ale ședințelor de cabinet ale guvernelor federale.

Primul fond de documente publicat de Institutul pentru Istorie Recentă a fost *Hitlers Lagebesprechungen von 1942-1945* [Întrunirile de analiză ale lui Hitler între anii 1942-1945]. Acestui prim volum, apărut în 1962, i-a urmat o întreagă serie de lucrări care își propuneau să prezinte, pe baza documentelor de epocă, ideologia și politica lui Hitler și a vasalilor săi. Apoi, în 1975, a apărut jurnalul de serviciu al lui Hans Frank, Guvernatorul General al Poloniei. Dacă era vorba, în aceste cazuri, de proiecte relativ reduse, în anii '80 s-au inițiat alte două proiecte, de această dată extrem de ample, care au fost între timp în bună măsură încheiate. Ele cuprind în momentul de față douăzeci și respectiv șaisprezece volume. Este vorba de jurnalele lui Goebbels și de discursurile, scrierile și ordonanțele lui Hitler între anii 1925-1933, culegere care include stenograma procesului intentat lui Hitler în 1923. În cazul jurnalului lui Goebbels avem de a face cu singura

mărturie, redactată fără întreruperi pe o lungă durată de timp, a unuia dintre cei mai importanți politicieni ai național-socialismului, care era și un apropiat al lui Hitler. Jurnalul său conține deci o multitudine de notații lămuritoare, care permit elucidarea unor elemente de detaliu privind derularea procesului de decizie politică și structura puterii în cadrul regimului național-socialist. Volumele care îl privesc pe Hitler se remarcă prin deosebita dificultatea pe care a presupus-o strângerea materialului inclus, provenind dintr-o multitudine de arhive. Drept rezultat s-a reușit, pentru prima dată, documentarea aparițiilor publice ale lui Hitler în perioada menționată, punându-se astfel bazele pentru o analiză sistematică a ideologiei și tacticii politice a lui Hitler înainte de acapararea puterii.

Pe lângă edițiile de tip clasic, publicate în volum, Institutul pentru Istorie Recentă din München a scos și două ediții în format microfîșă, dedicate perioadei național-socialismului. Prima prezintă documente ale Secretariatului Partidului Național-Socialist; a doua se ocupă de *Widerstand als Hochverrat* [*Rezistența ca înaltă trădare*]. În cazul fondului Secretariatului, a fost necesară reconstituirea unui fond care se risipise din documente aflate în varii arhive, pentru a se pune astfel la dispoziția cercetătorilor un corpus de documente care altminteri ar fi rămas inaccesibil. Asemănătoare este și situația ediției pe microfîșe a *Widerstand als Hochverrat*. Ea conține acțiuni judecătorești împotriva cetățenilor germani ai Reich-ului care au compărut în fața unor complete de judecată civile sau militare. Și în acest caz, a fost necesară identificarea și colectarea unor documente din fonduri foarte diverse, pentru a crea un corpus solid din punct de vedere științific, care să ofere un cadru amplu de cercetare a fenomenului rezistenței împotriva național-socialismului.

Institutul pentru Istorie Recentă din München a publicat de asemenea documente privind perioada postbelică și a contribuit la descoperirea și publicarea de noi izvoare documentare. În acest sens ar trebui menționate în primul rând documentele legate de preistoria Republicii Federale Germania, o lucrare în cinci volume, ce însumează peste 5.000 de pagini. Aici se prezintă, privit din multiple perspective, procesul care s-a derulat din momentul colapsului din 1945 și până la redobândirea statalității în Republica Federală Germania.

Aceeași perioadă face obiectul unui alt proiect, care se ocupă de regimului militar american în Germania (așa-numitul *Proiect OMGUS*). Printr-o muncă asiduă care a cerut ani de zile, membri ai Institutului pentru Istorie Recentă, alături de arhivari din Germania și SUA au parcurs fondurile - inițial în mare măsură necercetate - ale guvernării militare americane și au realizat microfise ale materialelor relevante, pentru a le publica în cele din urmă. Această muncă de defrișare s-a dovedit eficientă nu doar pentru cercetările ulterioare din cadrul Institutului de Istorie Recentă, ci a constituit și o bază de lucru de certă valoare pentru o serie de proiecte legate de perioada ocupației.

Sper că succinta mea prezentare a dovedit importanța pe care o are publicarea de izvoare în domeniul istoriei recente. Ele asigură bazele necesare atât pentru cercetare, cât și pentru învățământ, ducând adesea la noi interogații și la cristalizarea de noi proiecte. Elaborarea și publicarea unor ediții de documente legate de istoria recentă revine, după părerea mea, în primul rând instituțiilor extra-universitare, dat fiind faptul că numai acestea au la dispoziție fondurile și personalul cu care să se poată duce la îndeplinire proiecte de lungă durată. Instituțiile extra-universitare de cercetare se legitimează, nu în

ultimul rând, tocmai prin asemenea realizări editoriale de anvergură.

În încheiere aş vrea să arăt ce importanţă înţeleg să acorde politicienii acestor ediţii de documente. Voi apela doar la un singur exemplu. Spre sfârşitul carierei sale de Cancelar Federal, Helmuth Kohl a permis unui grup restrâns de istorici accesul la fondurile Cancelariei Federale. Sarcina lor era să documenteze procesul de reunificare a Germaniei pe baza documentelor deţinute de această arhivă. Astfel a luat fiinţă o lucrare a cărei soliditate ştiinţifică nu poate fi în nici un caz pusă sub semnul întrebării, în ciuda intenţiei politice care a stat la baza acestui proiect. Şi totuşi, această întreprindere ridică unele probleme, căci fondul respectiv nu a putut fi cercetat decât de grupul de cercetători angrenaţi în proiect, el rămânând inaccesibil celorlalţi istorici până în anul 2020. Acest lucru face imposibilă evaluarea relevanţei selecţiei documentelor publicate din fondul total luat în lucru; or aceasta este o condiţie fundamentală, căreia trebuie să i se supună orice ediţie de documente ce se vrea recunoscută din punct de vedere ştiinţific.

Traducere de Alexandru Suter